

CINEMARAD
/VIAȚA CINEMATOGRAFICĂ ARĂDEANĂ
DIN 1858 PÂNĂ ÎN ANUL 2000/

Gheorghe Săbău

Numeroasele invenții *pre-cinematografice*, îndeosebi din secolul al XIX-lea, vizau două categorii de efecte tehnice: 1. înregistrarea pe un material fotosensibil (hârtie preparată, peliculă ș.a.) a unor imagini reprezentând lumea materială, ceea ce a condus la dezvoltarea *fotografiei* și 2. construirea de dispozitive cu ajutorul cărora se obținea *iluzia mișcării*. Din combinarea celor două tipuri de aparate – plus tehnica proiecției de imagini de genul “lanternei magice” – a rezultat *cinematografia* în formula ei finală de proiecții pe un ecran a unor imagini cinetice (28 decembrie 1895).

Până la această dată de referință, inventatorii sau reprezentanții lor au bântuit prin Europa, făcând demonstrații prin piețe publice, bâlciuri, cafenele și teatre, prezentând, fie *imagini statice prin proiecții de diapozitive*, fie *iluzii optice ale mișcării prin vizionarea individuală a unor desene într-un dispozitiv prevăzut cu fante de lumină și vizor*.

Spectacolele din aceste două categorii au fost organizate și în orașul Arad de pe urma cărora ne-au rămas informații în presa locală sau în afișele și programele existente în colecția de materiale cinematografice a muzeului arădean. Astfel, ziarul Alföld menționa în anul 1859 prezența “demonstratorului” Karl Friese din Viena iar în 1865 a “profesorului” Paul Hoffmann și în 1869 a lui Luca Lucanovici, toate trei desfășurate în clădirea Teatrului Vechi, fondat în 1817 de către Jacob Hirschl.

Același ziar anunța prezența în Arad în zilele de 10-16 iunie 1883 a “Teatrului mecanic Bergheer din Hanovra” cu spectacole de “proiecții luminoase”. Între altele și un set de diapozitive intitulat “Bombardarea Brăilei”, episod din timpul războiului de independență din 1877. Un desen din epocă reprezintă “cortul” în care se făceau proiecțiile, instalat la intersecția actualei străzi Crișan cu B-dul Revoluției.

Trei afișe bicolore și bilingve (germană și maghiară) aflate în depozitul teatru-muzică-cinema al muzeului se referă tot la spectacole din categoria “proiecții luminoase”. Astfel un afiș intitulat “*Alettoscopen*” din 1858 informa publicul arădean că domnul Elias Hahn va prezenta “proiecții fotografice cu treizeci de aparate” într-o caravană stabilită în piața centrală a orașului, “iluminată feeric cu șaizeci de lămpi cu petrol” ... Au fost prezentate două seturi de diapozitive pe sticlă, reprezentând două teme principale: O călătorie pe meleaguri exotice și un “muzeu anatomic”. Câțiva ani mai târziu un alt afiș anunța “mare spectacol de imagini luminoase în mișcare” (sic). sau altfel spus, “*Lichtbilder*”, de sub conducerea profesorului W. Döring, la teatrul de vară “Arena”. Punctul de atracție l-a constituit o călătorie în jurul lumii cu o fregată. Al treilea afiș, intitulat “*Panoramen*” informa publicul despre prezența “Marelui Peterka” care cu o sută de telescoape (!) va prezenta “o călătorie optică în jurul globului în 10 tablouri” precum și o “expoziție plastică, optică și fotografică”.

Atât cele patru materiale de presă cât și cele trei afișe menționate anunțau doar spectacole cu proiecții luminoase nu și demonstrații din categoria *iluziilor de mișcare*. Sub acest aspect, din mulțimea de dispozitive inventate în secolul al XIX-lea a căror istorie constituie o lectură cu adevărat fascinantă – dispunem în depozitul de specialitate doar de două asemenea aparate producătoare de iluzii cinetice: Un “Stroboscop” de tip Plateau/Stamfer din anul 1832 și un “Zootrop” tip Horner din 1834, numit și Daedalus sau Roata Vieții, împreună cu desenele respective, rotunde în primul caz și sub formă de benzi desenate

în cel de al doilea caz.

Mai dispune de un “Stereoscop tip Cabinet” – nici “proiecție” nici “iluzia mișcării” – dispozitiv cu ajutorul căruia este obținut un efect de percepție tridimensională, prin vizare individuală cu ajutorul a două lentile ușor paralaxate, a unei fotografii ce “dublează” același obiect.

La sfârșitul secolului al XIX-lea invențiile descrise mai sus au intrat în “combinații” din ce în ce mai fertile care vor conduce la *nașterea cinematografului*. Cercetătorii noului mijloc de creație sunt de acord în privința controversatei teme a “priorității”, în sensul că partida a fost câștigată de cei care au reușit să realizeze prima proiecție în spectacol public. Această condiție au îndeplinit-o frații Auguste și Louis Lumière prin celebra lor reprezentație din data de 28 decembrie 1895 de la salonul indian al cafenelei Grand Café din Boulevard des Capucines 14, Paris.

Acest moment de referință a fost urmat de un adevărat exod al unor “demonstratori” lumierieni prin Europa și împrejurimi...Așa se face că la numai 13 luni de reprezentația inaugurală au fost *proiectate la Arad opt filme de scurt metraj* – total 20 de minute – în salonul (iarăși) festiv de *la hotelul Crucea Albă* din data de 13 ianuarie 1897, vreme de 12 zile (cf. Alföld din aceeași zi). Între filmele proiectate menționăm “Sosirea unui tren în gară”, “Ieșirea lucrătorilor de uzina Lumière”, “Gustarea copilului”, “Dărâmarea unui zid”, “Stropitorul stropit”, “Ambarcațiuni ieșind din port” ș.a.

Urmează câțiva ani în care producțiile caselor de filme deja constituite (Pathé, Méliès) au putut fi văzute și de către arădeni în așa zisele “teatre electrice” ambulante – corturi lunguiețe trase de locomobile cu aburi care produceau și energia electrică necesară – dar și prin cafenele, restaurante sau teatre de vară. În acest context, doi antreprenori arădeni au concesionat

Teatrul Vechi iar arhitectul Ladislau Steiner a transformat interiorul clădirii în sală de cinematograf cu 500 de locuri și astfel la 30 noiembrie anul 1907 și-a deschis porțile pentru public *primul cinematograf stabil din Arad* cu numele de “Urania”. Programul de proiecții a conținut 13 filme de scurt metraj (cf. Aradi Közlöny din 30 noiembrie 1907).

Succesul de public și *implicit* cel comercial a condus la deschiderea în anul 1910 a celui de al doilea cinematograf din Arad denumit “Apollo”, în clădirea construită pe locul vechiului han “La trei crai” – actualmente Biblioteca Universității Goldiș. Trei ani mai târziu (1913) a fost dată în folosință noua clădire a Palatului Bohuș în care sala de cinematograf a fost prevăzută încă din faza de proiect; se va numi “Apollo” deoarece sala care purta deja acest nume s-a reprofilat ca restaurant.

Nu este cazul să nominalizez sutele de titluri de filme care au fost proiectate la cele două cinematografe până la Marea Unire și nici, după aceea, la cinematografele care au funcționat în Arad până la naționalizare (1948).

Există totuși câteva producții de excepție, așa cum a fost cazul filmului “*Războiul de independență*”, care a rulat la cinematograful “Urania” cu titlul schimbat, respectiv “*Războiul din Balcani*”, între 16 și 19 aprilie 1913, adică timp de patru zile cu patru reprezentații zilnice și cu sala plină. Presa locală a consemnat evenimentul, între care în ziarul “Românul” au apărut articole elogioase în câteva numere consecutive (Foto 1). A fost subliniată afluența masivă a publicului românesc, inclusiv a sătenilor veniți cu căruțele din comunele județului. În același an, un alt film realizat dincolo de Carpați a produs o anume rumoare sau, cum am spune azi, un scandal de presă, datorită faptului că antreprenorii Uraniei au făcut o reclamă din care reieșea că în filmul “*Zborul fatal al lui Vlaicu*” va putea fi văzută căderea acestuia cu aeroplanul “Vlaicu III” din data de 13 septembrie 1913. Filmul a fost proiectat la 4 octombrie, producând o mare nemulțumire spectatorilor, deoarece nu

ROMÂNUL

Războiul pentru independența României în cinematograful „Urania” din Arad.

Măine Sâmbătă în 19 Aprilie, — irevocabil ultima zi — la cererea generală, va mai rula pe pânza cinematografului „Urania” din Arad, filmul care reprezintă epoca eroică a armatei românești în războiul dela 1877—78.

Filmul acesta e de 2000 metri lungime și e împărțit în 5 acte. Reprezentanta lui durează timp de 2 ore. O minune grandioasă a cinematografului! 200.000 persoane au luat parte la recepția lui!

Recepția a fost făcută — cu permisiunea guvernului român — cu ajutorul celor mai alese divizii ale armatei române având la dispoziție relicvii, material de război și armamente originale istorice.

Rolurile principale sunt susținute de către artiștii Teatrului Național din București.

Filmul acesta e un film cu deosebire important prin subiectul lui și frații noștri români să nu întrelase să vadă desfășurarea pe pânză a celor mai frumoase momente de eroism românesc, care a redat României independența și fala ei de astăzi.

Foto 1. Ziarul arădean Românul. Pe prima pagină articol despre filmul "Războiul pentru independență"

conținea secvențele decelării și căderii, reclama mincinoasă fiind incriminată de toată presa locală.

Au urmat numeroase producții din perioada filmului mut, iar după 1930 sălile de cinema au fost echipate cu aparate pentru filmul sonor. De altfel, în anul 1929 Primăria a abrogat licențele proprietarilor particulari, preluând cinematografele în administrația sa. În acest context "Urania" nu a fost dotată cu echipament pentru filmul sonor, considerându-se că prezintă pericol de incendiu, motiv pentru care sala a fost închisă, demers efectiv abuziv, deoarece clădirea a suportat în anul 1917 a doua consolidare și transformare, realizată de către arhitectul Josef Steiner prin adăugarea balconului, crescând astfel numărul locurilor la 800. În sfârșit, în 1933 cinema "Urania" s-a redeschis și a funcționat până în anul 1967 când a fost dezafectat definitiv. Așa se face că cel mai vechi "Theatrum" din țară (1817) și cel mai vechi cinema stabil din Arad (1907) este și astăzi o ruină, spre rușinea edililor orașului.

La depozitul "teatru, muzică, cinema" de la muzeul arădean sunt câteva zeci de pliante și afișe tipărite între anii 1913-1948, îndeosebi din perioada interbelică. Din consultarea acestora rezultă că în orașul Arad au funcționat de-a lungul timpului menționat următoarele *săli de cinematograf*, având denumirile în continuă schimbare:

URANIA (1907); după 1944 s-a numit Veac Nou și Herbak Janos; închis din 1967.

APOLLO (1910 și 1913), rebotezat Elisabetha (de la care provin majoritatea afișelor); în perioada interbelică s-a numit Forum iar după 1944 va fi Popular, Bălcescu și acum Studio.

CORSO este denumirea interbelică; va fi apoi Doja, Mureșul iar acum Disco Viva.

CENTRAL; după perioada interbelică s-a numit Tineretului iar acum Arta, cu două săli de proiecție și grădină de vară.

ARO a fost denumirea interbelică; ulterior Caragiale iar din anul 1970 este sediul Școlii sportive Gloria; a avut o

frumoasă grădină de vară.

SAVOY; denumire interbelică; din anul 1950 găzduiește Teatrul de Marionete.

DACIA, cinematograf pentru premiere dat în folosință la sfârșitul anilor 60.

Malul Mureșului, teatru și cinematograf de vară în zona hotelului Parc/Cazino.

Fostele Case Culturale din perioada interbelică au fost transformate după 1944 în cinematografe de cartier: Progresul în Aradul Nou, Solidaritatea în Gai și câte o sală în Micălaca și Grădiște. Mai existau săli de cinema în care se proiectau filme pe formatul de 35mm în micile orașe din județ și în localități mai dezvoltate. În comune și sate, după “etapa caravanei cinematografice” a funcționat până în anii 90 rețeaua de distribuție pe 16mm.

În ultimul segment al studiului voi expune sumar câteva date despre *producțiile cinematografice care au fost turnate în orașul Arad*, cu insistență asupra acelor care au avut printre autori, arădeni, fie ei și adoptați.

Două filme de scurt metraj au fost turnate la Arad în anul 1913 de către studioul Budapestan Projectograph: “*Nunta țărănească pe strada mare din Arad*”, având durata de 5 minute pe peliculă inflamabilă de 35mm și fără sonor sau inserturi scrise. Genul în care poate fi încadrat este quasificțiune sau quasi-documentar, fiind urmărite “peripețiile” alaiului unei nunți pe străzile Aradului, inclusiv cu participarea unor actori arădeni așa după cum reiese din micul afiș păstrat în fotocopie. De remarcat primul cadru care are drept fundal Piața Libertății (azi Avram Iancu) unde iese în evidență Casa Hirschl și un al doilea cadru pe actualul bulevard, cu plan îndepărtat spre Palatul Neumann. Celălalt film, intitulat “*Răzbunarea lui Napoleon*” durează 3 minute, a fost realizat în aceleași condiții tehnice ca

și primul, de către același studio. Este vorba de o scenetă fictivă din viața lui Napoleon (sic) jucată în întregime, pe scena teatrului, cu actori arădeni. Pentru spectatorii de azi sceneta este de un comic involuntar ieșit din comun dar în viziunea autorilor subiectul era dramatic...

Pozitivele originale – peliculă inflamabilă de 35 mm – a celor două filme se află în inventarul muzeului arădean, după ele realizându-se în 1999 copii pe bandă video, astfel încât pot fi, în sfârșit, vizionate de către cercetători și public.

În anul 1927 a fost turnat la Arad filmul de ficțiune *“Ionel și Mărioara”* în regia lui H. Chilevicz și cu imaginea semnată de Iosef Bertok (Foto 2).

În anul următor același operator de imagine a făcut parte din echipa care a realizat filmul *“Lia”* a cărei premieră a avut loc la data de 21 noiembrie 1928 la cinemtograful Urania. În același an a fost turnat la Arad filmul – ecranizare *“Hänsel și Gretel”*. Regizorul Horea Igiroșeanu în calitate de director al Companiei române de cinematograf “Clipa Film” adeverește printr-o recomandare că Domnul Iosef Bertok – originar din Arad – a realizat în calitate de operator 3 filme în regia lui (H. I.): “Haiducii” în 1929, “Ciocoi” în anul 1931 și “Insula Șerpilor”, documentar sonor și vorbitor filmat în 1934.

**Foto 2. Regizorul H. Chilevicz
și operatorul arădean Iosef**

Un caz puțin aparte îl reprezintă regizorul *Dimitrie Mărculescu*, arădean adoptat, absolvent al Conservatorului de muzică și artă dramatică din Cluj, plus studii de artă cinematografică la Paris. A înființat și condus la Arad între 1930-1935 “*o Casă de Filme*” împreună cu Ion Martin, redactorul șef al ziarului “*Știrea*”, publicație la care a colaborat intens până în anul 1939.

Singurul film de ficțiune turnat de către Dimitrie Mărculescu la Arad a fost “*Strigoii*”, din păcate dispărut, rămânându-ne din el doar fotografia actriței care a jucat în rolul principal – Ibi Orban – și o fotografie a regizorului.

De altfel, din toate filmele menționate dispunem în colecția muzeului doar de două – trei fotografii reprezentând cadre din producțiile respective.

O personalitate cu totul deosebită a fost profesorul *Victor Babescu*, autor – între altele – a 12 filme didactice. S-a născut la Arad în 1882 din părinți învățători. Școala primară, gimnaziul și liceul le-a făcut la Arad, apoi și-a continuat studiile universitare la Budapesta, completate cu studii postuniversitare la Collège de France, École des Hautes Études Sociales din Paris, după care face numeroase călătorii de studii în Italia, Elveția, Germania și Franța, vorbind 5 limbi europene, inclusiv esperanto. Participă în calitate de ofițer rezervist în artilerie la primul război mondial pe frontul macedonean, ajungând la un moment dat în funcția de “comandant al cetăți Belgradului”...După destrămarea Imperiului refuză categoric posturi importante oferite de guvernul bolșevic maghiar și se pune la dispoziția Consiliului Dirigent din Transilvania, de la care primește câteva misiuni cu caracter didactic și științific, fiind apoi numit director al Școlii Civile Române din Arad pe care a transformat-o în Gimnaziul de Băieți “Iosif Vulcan”, a cărui director a fost în perioada interbelică.

Din anuarul școlii, ediția a X-a, publicată în 1929, rezultă că “În calitate de director fondator al primei *Fabrice de Film Didactic* a realizat 12 filme din istoria, geografia și etnografia

Țării, reproducând frumusețile din Transilvania și Banat...” Filmele cu pricina au fost proiectate la Ministerul Instrucțiunii Publice din București în prezența a cinci miniștri, a Cercurilor oamenilor de știință, literatură și artă, bucurându-se de un succes deosebit. Ele au fost însoțite de „un studiu îmbrățișând importanța instrucției și educației prin cinematografie, după un sistem propriu și necunoscut încă în Țară”. La Congresul Internațional de filme didactice din 10 aprilie 1929 de la Haga, lucrările lui Victor Babescu intitulate „Marmora” și „Lemnul” au fost clasate „printre cele mai bune filme didactice, obținând recunoștința specială a Congresului”. Cele două producții au fost imediat achiziționate de către Ministerul Instrucțiunii Publice „pe seama școalelor și pentru propagandă în străinătate”; din păcate toate cele 12 filme didactice produse de profesorul Babescu la Arad au „dispărut” (conform informațiilor de la A.N.F.). Pentru activitatea sa laborioasă a fost distins cu 2 decorații românești iar guvernul francez i-a acordat distincția „Officier d’Academie” (Foto 3).

În sfârșit, muzeul arădean mai este în posesia a două filme documentare realizate de către operatorul Titus Stan de la Filmlabor – București, comandate de către comunitatea germană din comuna

Foto 3. Victor Babescu

Sînnicolaul-Mic (azi cartier al oraşului Arad), având ca şi finanţator principal familiile Philipp şi Gott, cei doi proprietari ai cinematografului Apollo din localitate. Ambele scurt-metraje sunt în format de 35 mm alb-negru pe peliculă inflamabilă Agfa-Gevaert cu inserţi de text în limbile germană, română şi maghiară, precizând că cel de al doilea dispune şi de o coloană sonoră muzicală. Primul este intitulat „*Mare serbare în Sînnicolaul-Mic*”, fiind realizat în anul 1932 cu o durată de 10 minute (300m) iar al doilea „*Jubileul societăţii corale Gloria*” de pe lângă biserica germană/catolică din comună – a fost produs în anul 1934, având o durată de 8 minute (200 m). Subiectele celor două documentare sunt asemănătoare cuprinzând: parada locuitorilor în costume populare sau de epocă pe străzile comunei, o mare serbare sportivă pe arena Banatul, concurs de frumuseţe (Miss Sînnicolau...), programul societăţii de cântări Gloria şi de asemenea corurile şi fanfarele localităţilor şvabeşti învecinate care au fost invitate la festivităţile (Neue-Arad, Engelsbrunn, Schöndorf, Tranau, Guttenbrunn, Neudorf, Zaderlak, Schag, Glowatz ş.a.) Mai apar în imagini oficialităţi din conducerea Aradului şi, în final, scene încărcate cu farmecul epocii de la balul din grădina de vară a cinematografului (şi restaurantului) Apollo, evocând plastic o lume, din păcate, apusă. În anul 1999, la cererea Muzeului din Arad şi a Muzeului şvabilor dunăreni din Ulm (Germania) Laboratorul Arhivei Naţionale de Filme din Bucureşti a realizat un contratip pozitiv după original plus copii pe bandă video (Beta şi S-VHS) astfel încât pot fi vizionate de către cercetători şi public.

În finalul acestei părţi trebuie menţionată *colecţia particulară* de foto-cinematografie, aparţinând lui *Cristian Frangopol*, artist fotograf şi regizor-director al Teatrului de Marionete din Arad. Între altele este încă funcţional un aparat de proiecţie Pathé Frères model KOK din perioada anilor 1912-1915 cu grifă laterală într-un subformat rarism de 28 mm. El a fost achiziţionat de la moştenitorii unui fost „demonstrator kinematografist” originar

din comuna Hălmagiu împreună cu 7 filme de aproximativ 10 minute fiecare, având 7 teme diferite: demonstrații sportive, dansuri cambodgiene, călăreți indieni, o cerere în căsătorie, drumurile poștaşului, călătorie pe lună (?). În anii 70 aceste filme au fost proiectate public (Sala Forum) cu ocazia unor expoziții de fotografie artistică realizată de către fiul colecționarului, respectiv Mihai Frangopol. Cam atât. Desigur, au mai existat câteva „studiouri” cinematografice particulare precum „Popa”, „Capitol Film”, „Moscovitz” și altele dar din nefericire nu au rămas de pe urma lor nici măcar un metru de peliculă cu imagini din Aradul interbelic; o plimbare cu birja pe Corso, de exemplu...

În schimb există numeroase imagini cinematografice ale orașului îndeosebi după 1960, înregistrate de către primii cinești amatori din Arad – Virgil Jireghie, Gheorghe Lupaș, Gheorghe Miculescu, Gheorghe Roșu, Demian Șandru, Mihai Frangopol, Ioan Zsiga, Adrian Ostafi. Aceștia și încă mulți alții și-au desfășurat activitatea în cadrul cinecluburilor arădene unde se realizau filme de scurt metraj pe 8 și 16 mm. alb-negru și color din toate genurile cinematografice: documentare reportaje, ficțiune, animație, etnografice, medalioane culturale etc. O situație care rămâne de verificat este în ce măsură acești „martori” vizuali au fost conservați de către Instituțiile care au patronat cinecluburile, precum Fabrica de Spirt (fost 7 Noiembrie), Palatul copiilor (fost pionierilor), Fabrica de vagoane ASTRA, Clubul C.F.R. ș.a.

Dintr-o asemenea grupare plus catedra de cinematografie de la Școala de Arte s-a constituit Cineclubul „Atelier 16” (denumit ulterior Kinema-Ikon). Aici au fost produse între anii 1970-1989 peste 60 de scurt metraje documentare pe format de 16 mm. alb-negru și color, tratând diverse teme: istorie culturală locală, contribuția arădenilor la Marea Unire, portrete

ale unor personalități arădene, filme etnologice, eseuri cinematografice și cu caracter civic așa după cum rezultă din fișele cu titlurile producțiilor respective.

În anul 1990 gruparea a fost transferată, cu inventarul filmelor cu tot, la Complexul Muzeal Arad, unde funcționează ca *atelier multimedia – Kinema/Ikon/* trecându-se la *tehnologia video pentru producerea de documentare științifice* de către muzeografi cu diverse specializări – arheologie, medievistică, istorie modernă, etnologie, artă-arhitectură și științe naturale. Din punct de vedere tehnic, realizarea documentarelor video – cum sunt „Aradul și Arta 1900”, „Situl arheologic Cladova” ș.a. – este asigurată de către cameramanul Florin Hornoiu, inclusiv înregistrarea „martorilor” audio-vizuali ai expozițiilor tematice și a rezultatelor cercetărilor făcute de către muzeografi pe teren.

Spre finalul acestui eseu trebuie menționată contribuția după anul 1990 a *studiourilor locale de televiziune*, în cadrul cărora s-au înregistrat, pe suport video, o mulțime de lucrări documentare, reportaje, interviuri, mese rotunde și alte tipuri de programe cu specific local, realizate de către studiourile „TV-Arad”, „Intersat” (RCS) și „Pro-TVA”!

Mai putem aminti comenzile făcute de-a lungul timpului de către instituții arădene unor *studiouri centrale* ca „Al.Sahia-Film” și TVR, care au realizat medalioane ale unor personalități culturale, precum cele despre pictorul Sever Frențiu, sculptorul Ovidiu Maitec și scriitorul Ștefan Augustin Doinaș. În prelungirea demersurilor de acest gen, *Casa de Cultură a Municipiului Arad* a produs în anii 2000 și 2001 *două filme-video documentare*: unul intitulat „Aradul, un oraș care era să fie mutat”, de 30 de minute, în regia lui Iosif Costinaș de la studioul Film & Go Company din Timișoara, și cel de al doilea „Aradul, dragostea mea” de 15 minute în regia lui Titus Munteanu, tânăr și talentat cineast de origine arădean. Subiectul primului film a fost propus de către regretatul Mihai Popovici, fondatorul, între altele a *Cinematecii din Arad* de la sala de cinema Urania,

aparținând de edificiul Teatrului vechi – și iată cum proiectul cinematografic arădean revine în spațiul inițial...

ADDENDA

Este în curs de editare un catalog integral al activității atelierului multimedia *Kinema-Ikon de pe lângă Museum Arad*, ceea ce face superfluă extensia în acest eseu a unor date despre demersurile de creație artistică experimentală a grupului. Rămâne doar de reținut că atelierul cu pricina a funcționat în trei etape distincte:

- 1970-1989 când s-au produs 60 de *filme experimentale* (paralele cu cele documentare);

- 1990-1993 *lucrări video-art*, expoziții de artă alternativă și revista „Conversația”;

- din ianuarie 1994 exclusiv lucrări de artă pe computer/multimedia interactiv pe suport digital (CD. Rom și Internet) + revista „Intermedia”.

În această ultimă etapă lucrările de grup și de autor – îndeosebi ale lui Călin Man – au participat la cele mai prestigioase expoziții și simpozioane internațională de artă digitală, bucurându-se de o reflectare consistentă în presa culturală din țară și străinătate, continuându-se editarea revistei „Intermedia” în toate formatele/tipografic, pe compact disc și pe internet/. Membri actuali ai grupului sunt Călin Man, Judit Angel, Peter Hugel, Gheorghe Săbău (muzeografi) și membri externi, respectiv informaticieni, plasticieni, și literați precum Alin Gherman, Ioan Ciorba, Caius Grozav, George Paul Bodea, Andreea Bencsik, Romulus Bucur, Liliana Trandabur, Roxana Cherecheș și alți câțiva tineri colaboratori care se anunță interesați și interesați.

BIBLIOGRAFIE

Afișe, programe și aparate de la depozitul teatru-muzică-cinema/muzeum Arad.

Fișele filmelor de arhivă aflate în depozitul menționat.

Gheorghe Lanevschi, Iosif Sîrbuț „*Primul cinematograf din Arad*” plachetă 1982.

Iosif Sârbuț „*Cea mai veche clădire de teatru și cinematograf din țară*” Studiu apărut în C.D.C. nr.5/1967.

Anuarul Gimnaziului de băieți „Iosif Vulcan” din Arad-1929.

Jean Mihail „*Filmul românesc de altădată*” Ed.Meridiane 1967.

Caiete de Documentare Cinematografică editate de Arhiva Națională de Filme.

CINEMARAD
ARAD'S CINEMATOGRAPHIC LIFE
SINCE 1858 UNTIL 2000
(summary)

The main shows of projection of dispositives on glass, that will anticipate the cinematography, will be held in Arad as far back as in 1865. These ones were followed in 1883 by the first schow of light projections. In January 1897, 13 monts after the cinematographic representation from Paris, at "Crucea Alba"(White Cross) Hotel of Arad takes place the projection of 8 short-reel films, from which we are mentioning "The arrival of a train in railway station". After this date, follow some years of projections in so called "electric theatres", strolling, in coffee-shops, in restaurants, and then on 3 November 1907 is opened the first stable cinematograph from Arad-"Urania".

The public success and the commercial one lead to the opening in 1910 of the third cinematograph, "Apollo", in the building constructed instead the old inn "La trei crai". In 1913, the cinematograph with this name is moved in Bohus Palace. From the cinematographic production that was shown in these two cinematographs until the union, of reference remain the films "The Independence War" and "The fatal flight of Vlaicu". In 1930, the silent film was replaced with the sound film. Since 1920, these two cinematographs from Arad enter under the administration of the city hall. The Urania cinematograph, transformed and extended, was functioning until 1967, when it was closed definitively.

In time, the two cinematographs will change their names many times.

In the inter-belligerent period, in city will appear also other cinematographs: Corso, Central, Savoi, Aro, at which will add in the 7 th decade of XX-th century, the Cinematograph Dacia. The ex-houses of culture from the inter-belligerent period

will be transformed after 1944 in district cinematographs.

A special chapter in cinematographic life from Arad are the cinematographic production shooted in this city. A real history of local production, that begins with the first films, as the one called: "Some peasants on Arad's big street" since 1913, evolved to the period when functioned in Arad a House of films, to the one of didactical films made by Victor Babescu, in order to reach the amateurs films after 1945, at the activity of the Cine-club "Atelier 16".

The laste decade marks a spectacular increase of the producer's number. A special place in these productions of latest hour, is occupied by the experimental artistic cration made by the multimedia workshop Kinema-Ikon.